

IQTISODIYOT VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYA

Onlayn ilmiy jurnal

Jild: 02 Nashr: 08 (2023)

www.mudarrisziyo.uz

ISSN: 2992-8907

RAQAMLI IQTISODIYOTNING AFZALLIKLARI

Roʻzimatova Shaxlo Baltaboy qizi

*Toshkent viloyati Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti oʻqituvchisi, Toshkent,
Oʻzbekiston*

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada raqamli iqtisodiyot tushunchasi, uni takomillashtirish yoʻllari, oddiy iqtisodiyotdan raqamli iqtisodiyotning farqi nimada ekanligi hamda ushbu sohani rivojlantirishda xorijiy mutaxassislarining fikr va mulohazalari oʻrganilib, ular asosida takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: internet toʻlovlar, elektron tijorat, internet banking, axborot-kommunikatsiya, zamonaviy iqtisodiyot.

KIRISH

Raqamli iqtisodiyot atamasi dunyo mamlakatlariga yangi davrni boshlab berdi desak, mubolagʻa qilmagan boʻlamiz. Chunki hozirgi kunda ushbu iqtisodiyotdan deyarli barcha mamlakatlarning keng tarmoqlarida uzluksiz foydalanib kelinmoqda. Mazkur atamaga toʻxtalib oʻtadigan boʻlsak, raqamli iqtisodiyot - bu xoʻjalik faoliyatini yuritish boʻlib, bunda ishlab chiqarish va xizmat koʻrsatishdagi asosiy omil raqamlar koʻrinshidagi maʼlumotlar boʻlib, katta hajmdagi axborotlarni qayta ishlash va shu qayta ishlash natijasini analiz qilish yordamida har xil turdagi ishlab chiqarish, xizmat koʻrsatish, texnologiyalar, qurilmalar, saqlash, mahsulotlarni yetkazib berishda oldingi tizimdan samaraliroq yechimlar tadbiriq qilishdir. Boshqacha qilib aytgancha, raqamli iqtisodiyot bu onlayn xizmatlar koʻrsatish, elektron toʻlovlar amalga oshirish, internet savdo va boshqa turdagi sohalarni raqamli kompyuter texnologiyalarini rivojlanishi bilan bogʻlangan faoliyatdir [1].

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 28 apreldagi “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-4699-son qarori qabul qilindi. Unga koʻra raqamli iqtisodiyotni jadal shakllantirish, raqamli infratuzilmani toʻliq modernizatsiya qilish va zamonaviy IT-xizmatlaridan barcha hududlarda foydalanish imkoniyatini taʼminlash 2020-2021-yillarda barcha sogʻliqni saqlash muassasalari, maktablar va maktabgacha taʼlim tashkilotlari, shuningdek, qishloqlar va mahallalar yuqori tezlikdagi Internet tarmogʻiga ulanadi hamda aloqa xizmatlari sifati oshirish, elektron hukumat tizimini rivojlantirish, dasturiy mahsulotlarni ishlab chiqarish va texnologik maydonchalar yaratish orqali “raqamli tadbirkorlik”ni rivojlantirish kabi masalalarga alohida toʻxtalib oʻtilgan [2].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Soʻnggi yillarda raqamli iqtisodiyot qishloq xoʻjaligi va sanoat iqtisodiyotidan keyin yangi iqtisodiy shaklga aylandi. Raqamli iqtisodiyot konsepsiyasi birinchi marta Tapskott [3] tomonidan taklif qilingan boʻlib, u tarmoq intellekti davri nafaqat texnologiyalarni birlashtirish, balki odamlarni texnologiya orqali birlashtirish bilan ham bogʻliqligini taʼkidladi.

Raqamli iqtisodiyot atamasini birinchi marta 1995-yilda amerikalik dasturchi Nikolas Negroponte amaliyotga kiritgan bo'lsa, hozirda bu istilohni butun dunyodagi siyosatchilar, iqtisodchilar, jurnalistlar, tadbirkorlar – deyarli barcha qo'llamoqda.

Raqamli va tarmoq texnologiyalarining integratsiyasi raqamli iqtisodiyotni iqtisodiy va ijtimoiy faoliyatni sezilarli qildi. Mezenburg [4] raqamli iqtisodiyotni uchta komponent bo'yicha aniqladi:

elektron biznes infratuzilmasi;

elektron tadbirkorlik;

elektron tijorat.

Boshqa olimlar raqamli iqtisodiyotni statik samaradorlik sifatida emas, balki dinamik jarayon sifatida ko'rishdi [5].

So'nggi yillarda raqamli iqtisodiyot kamtarona raqamlashtirish segmentidan kengroq deb belgilandi va uning umumiy ma'nolari barcha raqamli yo'naltirilgan iqtisodiy faoliyatni birlashtiradi [6, 7]. Masalan, iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) raqamli iqtisodiyot konsepsiyasini "iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning raqamli transformatsiyasi" deb ta'rifladi va raqamlashtirish va tarmoq tuzish jarayonida barcha an'anaviy tarmoqlarni raqamli iqtisodiyotning bir qismi sifatida ko'rib chiqdi.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishining afzalliklari quyidagicha:

1. ishlab chiqarishda mehnat samadorligini oshishi;
2. kompaniyalarning raqobatbardoshligini o'sishi;
3. ishlab chiqarishdagi harajatlarning kamayishi;
4. yangi ish o'rinlari yaratilinishi;
5. yangi zamonaviy kasblar paydo bo'lishi;
6. kambag'allikni yengish va ijtimoiy tengsizlikni yo'qolishi.

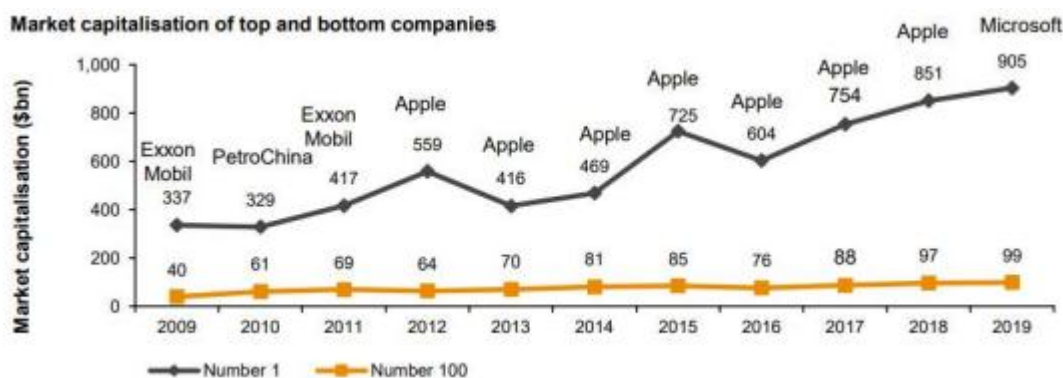
TADQIQOT METODOLOGIYASI

GTAP modeli Purdue universiteti tomonidan ishlab chiqilgan va global savdo tahlilida qo'llaniladigan umumiy muvozanat modelidir. GTAP modeli ishlab chiqarish, iste'mol va davlat xarajatlarini sub-model sifatida qabul qiladi va sub-modellarni mamlakatlar yoki mintaqalar o'rtasidagi tovar savdosi munosabatlari orqali ko'p mamlakatli, ko'p sektorli umumiy muvozanat modeliga bog'laydi. GTAP modelida simulyatsiyalar amalga oshirilganda, ma'lumotlar xalqaro kirish-chiqish jadvallariga asoslanadi va tashqi zarbalar kirish-chiqish jadvallari orqali uzatiladi. Bundan tashqari, GTAP modeli bir vaqtning o'zida siyosatning har bir mamlakat sektoridagi ishlab chiqarish, import va eksport va yalpi ichki mahsulot kabi ko'rsatkichlarga ta'sirini baholashi mumkin va shuning uchun siyosatni tahlil qilishda keng qo'llaniladi.

Korrelyatsion tahlil korrelyatsiya koeffitsiyentlarini aniqlash va ularning muhimligini, ishonchliligini baholashga asoslanadi. Regression tahlil natijaviy belgiga ta'sir etuvchi belgilarning samaradorligini amaliy jihatdan yetarli darajada aniqlik bilan baholash imkonini beradi. Regression tahlil yordamida ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning kelgusi davrlar uchun bashorat qiymatlarini baholash va ularning ehtimol chegaralarini aniqlash mumkin. Regression va korrelyatsion tahlilda bog'lanishning regressiya tenglamasi aniqlanadi va u ma'lum ehtimol (ishonchlilik darajasi) bilan baholanadi, so'ngra iqtisodiy-statistik tahlil qilinadi. Ko'pincha korrelyatsion bog'liqlik shaklini

ifodalash uchun bir vaqtning o'zida bir necha funksiya mos keladi, shuning uchun bog'liqlik shaklini ifodalash uchun funksiyalarni muqobil asosda tanlashni yakuniy asoslagan ma'qul. Asosan xo'jalik tashkilotlari korrelyatsion va regression tahlildan foydalanadilar.

So'nggi o'n yillikda butun dunyo bo'ylab raqamli ma'lumotlarga asoslangan biznes modellaridan foydalangan holda ko'plab raqamli platformalar paydo bo'ldi va ular mavjud sanoat tarmoqlari o'rnini egalladi. Platformalarning ustunligi shundaki, bozor kapitallashuvi bo'yicha dunyodagi yetakchi sakkizta kompaniyaning yettitasi platformaga asoslangan biznes modellaridan foydalanishadi.

1-rasm. Yuqori va quyi o'rinlardagi kompaniyalarning bozor kapitallashuvi [8]

Raqamli iqtisodiyotda platformaga asoslangan biznes katta ustunlikka ega. Ham vositachi, ham infratuzilma sifatida ular onlayn harakatlar va platforma foydalanuvchilari o'rtasidagi o'zaro aloqalar bilan bog'liq barcha ma'lumotlarni yozib olish va o'chirish imkoniyatiga ega. Raqamli platformalarning o'sishi ularning raqamli ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish qobiliyatiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq, ammo ularning qiziqishlari va xatti-harakatlari daromad olish uchun ushbu ma'lumotlarni qanday qilib tijoratlashtirayotganliklariga bog'liq. Raqamli iqtisodiyot o'lchamlari dunyo yalpi ichki mahsulotining 4,5 foizidan 15,5 foizigacha o'zgardi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasida qo'shilgan qiymatga kelsak, AQSh va Xitoy birgalikda dunyo YaIMning qariyb 40 foizini tashkil qiladi. Yalpi ichki mahsulotda ushbu tarmoq ulushi Xitoyning Tayvan provinsiyasi, Irlandiya va Malayziyada eng yuqori hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Raqamli platformalar dunyo iqtisodiyotida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bozor kapitallashuvi 100 million AQSh dollaridan oshgan platforma kompaniyalarining umumiy qiymati 2017-yilda 7 trln dollardan oshiqroq baholandi – bu 2015-yilga nisbatan 67 foizga yuqori. Ba'zi global raqamli platformalar ma'lum sohalarda juda kuchli bozor pozitsiyalariga erishdilar. Masalan, Alphabet (Google) Internetda qidirish bozorining 90 foiziga egadir. Facebook global ijtimoiy media bozorining uchdan ikki qismini tashkil qiladi va dunyo iqtisodiyotining 90 foizidan ortig'ida eng yaxshi ijtimoiy media platformasi hisoblanadi. Amazon dunyodagi onlayn chakana savdo faoliyatining qariyb 40 foiz ulushiga ega va uning Amazon Web Services global bulut infratuzilmasi xizmatlari bozoridagi ulushi ham shuncha ulushni tashkil etadi. Xitoyda WeChat (Tencentga tegishli) bir milliarddan ortiq faol foydalanuvchilarga ega va Alipay (Alibaba) bilan birgalikda uning to'lov yechimi deyarli butun Xitoy bozorini mobil to'lovlar uchun egallab oldi. Shu bilan birga, Alibaba Xitoy elektron tijorat bozorining qariyb 60 foiziga ega [9].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, jahon bozorining asosini raqamli iqtisodiyot tashkil etayotganligini hisobga olgan holda mamlakatimizda ushbu sohani rivojlantirishga yanada katta ahamiyat qaratishimiz lozim. Ushbu sohani rivojlantirishda avvalo, zamonaviy infratuzilmani shakllantirish, yetuk mutaxassis kadrlarni tayyorlash, internet aloqa xizmatlari siftini yaxshilash, o'quv dargohlarida ushbu fan bo'yicha ko'proq dars mashg'ulotlarini o'tish, jahon bozorini o'rganish, elektron tijoratni yo'lga qo'yish va shu kabi masalalarga alohida e'tibor qaratish lozim. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, zamonaviy texnologiyalarning hayotimizga tadbiq etilishi har bir inson hayotida ko'plab ijobiy imkoniyatlar berishi mumkin. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi ortidan inson, unga kerakli xizmatdan tezroq foydalanishi, internet orqali o'ziga kerakli mahsulotlarni arzon sotib olish bilan ko'plab pul mablag'larini tejashi mumkin. Shunday ekan bu sohani rivojlantirishda faqatgina mustahkam bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. <https://www.texnoman.uz/post/raqamli-iqtisodiyot-nima.html>
2. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/raqamli_iqtisodietni_rivojlantirish_ahborot_tehnologiyalari_va_kommunikაციyalarini_rivojlantirish_vazirligiga_topshirildi
3. Tapscott D, McQueen R. *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. New York, NY: McGraw Hill (1996).
4. Mesenbourg TL,. Measuring the digital economy. Suitland, MD: US Bureau of the Census. (2001) 1:1–19. Available online at: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/working-papers/2001/econ/umdigital.pdf> (accessed June 1, 2018).
5. Carlsson B. The Digital Economy: what is new and what is not? *Struct Change Econ Dyn*. (2004) 15:245–64. doi: 10.1016/j.strueco.2004.02.001
6. Bukht R, Heeks R. *Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy*. Development Informatics working paper (2017). doi: 10.2139/ssrn.3431732
7. Williams LD. Concepts of Digital Economy and Industry 4.0 in Intelligent and information systems. *Int J Intell Netw*. (2021) 2:122–9. doi: 10.1016/j.ijin.2021.09.002
8. <file:///C:/Users/user/Downloads/global-top-100-companies-2019.pdf>
9. World Trade Statistical Review 2019 - World Trade Organization.